

DOI: <https://doi.org/10.61825/r1.2024.v501.06>

Małgorzata Bukiel*

Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0627-1843>

e-mail: bukiel@iz.poznan.pl

**„OBSŁUGA NAUKOWA” ZIEMI LUBUSKIEJ PRZEZ
POZNAŃSKIE ŚRODOWISKO NAUKOWE. PRZYKŁAD
ZDZISŁAWA KACZMARCZYKA I KILKA POSTULATÓW
BADAWCZYCH**

SCIENTIFIC SUPPORT FOR THE LUBUSKIE REGION PROVIDED
BY THE POZNAŃ SCIENTIFIC COMMUNITY – THE EXAMPLE OF
ZDZISŁAW KACZMARCZYK AND SOME RESEARCH POSTULATES

Keywords: Lubuskie Region, Zdzisław Kaczmarczyk, scientific community
in Lubuskie, western research.

A review of the existing literature on the influence of the Poznań community on the formation of the scientific community in Lubuskie suggests that this influence was predominantly positive. The aim of the study was to demonstrate, using the example of Zdzisław Kaczmarczyk, a representative of the Poznań scientific community, that in certain cases, this influence acted as an obstacle to the development of the Lubuskie Region. The analysis focused on instances in which the scientific community in Lubuskie sought to assert its independence from institutions in Poznań. In these cases, Zdzisław Kaczmarczyk not only withheld support but actively sought to obstruct the efforts of the Lubuskie community. The study examined Kaczmarczyk's personal documents from the archive of Polish Academy of Science and materials from the archive of the Institute for Western

***Małgorzata Bukiel** – doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie historia; zainteresowania naukowe: Ziemia Zachodnie i Północne, ze szczególnym uwzględnieniem Ziemi Lubuskiej, propaganda Ziemi Odzyskanych, badania zachodnie i historia historiografii.

Affairs. This analysis revealed that the challenges surrounding research on western territories conducted after 1945, including studies on the Lubuskie scientific community, require further in-depth investigation. Such efforts should incorporate new categories of sources.

„OBSŁUGA NAUKOWA” ZIEMI LUBUSKIEJ PRZEZ POZNAŃSKIE ŚRODOWISKO NAUKOWE. PRZYKŁAD ZDZISŁAWA KACZMARCZYKA I KILKA POSTULATÓW BADAWCZYCH

Słowa kluczowe: Ziemia Lubuska, Zdzisław Kaczmarczyk, lubuskie środowisko naukowe, badania zachodnie.

Analiza dotychczasowych prac poświęconych wpływowi środowiska poznańskiego na kształtowanie się lubuskiego środowiska naukowego pozwala sądzić, że wpływ ten był wyłącznie pozytywny. Celem badań było wykazanie, na przykładzie stanowiska Zdzisława Kaczmarczyka, jednego z przedstawicieli środowiska poznańskiego, że wpływ ten w niektórych przypadkach działał hamująco na rozwój Ziemi Lubuskiej. Badania oparto na analizie przypadków, w których lubuskie środowisko naukowe starało się uniezależnić od instytucji poznańskich, a w których Zdzisław Kaczmarczyk prób tych nie tylko nie wspierał, ale także starał się je uniemożliwić. W przeprowadzonych badaniach analizie poddano dokumenty osobiste Kaczmarczyka przechowywane w Archiwum Polskiej Akademii Nauk oraz materiały z archiwum Instytutu Zachodniego z których jasno wynika, że problematyka badań zachodnich prowadzonych po 1945 r., w tym badań lubuskiego środowiska naukowego, wymaga dalszych pogłębionych studiów, które powinny obejmować nowe kategorie źródeł.

Lubuskie środowisko naukowe rozwinęło się po II wojnie światowej nieco później niż w ośrodkach, które miały już pewne tradycje akademickie lub osadniczy potencjał akademicki jak np. Wrocław. Od początku środowisko to związane było ściśle ze środowiskiem poznańskim, które sprawowało „opiekę naukową”, co wynikało w wielu czynników m. in. ze wspomnianego już braku tradycji akademickich, ale także z powodu początkowego włączenia terenów Ziemi Lubuskiej do województwa poznańskiego oraz jeszcze przedwojennych zainteresowań naukowych poznańskich badaczy. Także w okresie kształtowania się własnego środowiska naukowego związki te umacniał fakt, że członkowie Lubuskiego Towarzystwa Nauko-

wego (LTN) stopnie naukowe uzyskiwali w większości w Poznaniu (Szczegół 1973, s. 251-252)¹. Poznańska „opieka naukowa” była na tyle widoczna i istotna, że doczekała się kilku opracowań (np. Szczegół 1968, Muszyński 1973, Ratuś 1973, Szczegół 1973, Labuda 1980, Kwilecki 1986, Korcz 1995, Toczewski 1995, Kuczer 2005, Muszyński 2005), a w 1970 r. z okazji 50-lecia UAM w Zielonej Górze zorganizowano sympozjum poświęcone roli Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w aktywizacji społeczno-kulturalnej Ziemi Lubuskiej². Wpływ środowiska poznańskiego jest także istotnym elementem opisu kształtowania się lubuskich instytucji (np. Dołański 2005, Dzieżyc 2014, Korniluk 2015, Kowalska 2015). Elementem łączącym wszystkie dotychczasowe publikacje jest jednak pozytywna ocena tych relacji.

W niniejszej pracy, postawa Zdzisława Kaczmarczyka wobec kształtującego się środowiska lubuskiego posłuży za przykład negatywnego efektu oddziaływania środowiska poznańskiego na Ziemię Lubuską. Analiza trzech konkretnych przypadków – prób uniezależnienia się od wpływów poznańskich i ukształtowania *quasi* niezależnych podmiotów złożonych z rodzimych badaczy – wskaże postulaty badawcze, które wciąż stanowią wyzwanie w opisywaniu kształtowania się lubuskiego środowiska naukowego. Podstawą niniejszej analizy jest korespondencja oraz dokumenty Zdzisława Kaczmarczyka przechowywane w Archiwum Polskiej Akademii Nauk, oddziale Poznańskim (APAN Pzn) oraz w Archiwum Instytutu Zachodniego (AIZ), gdzie pełnił w latach 1946-1958 funkcję sekretarza, a w latach 1964-1965 dyrektora.

Postać Zdzisława Kaczmarczyka doczekała się biografii pióra jednego ze swoich uczniów, a jego życiorys, chociażby ten naukowy, jest doskonałym przykładem zmian zachodzących w środowisku polskiej myśli zachodniej po 1945 r. (Olszewski 2005). Z życiorysu Kaczmarczyka, najstarszego ucznia Zygmunta Wojciechowskiego, po 1945 r. zniknęły niektóre fakty dumnie eksponowane przed wojną np. udział w zajęciu Zaolzia w 1938 r., a jego kariera naukowa, której bieg wstrzymał wybuch wojny (uchwałę o rozpoczęciu przewodu habilitacyjnego podjęto 1 września 1939 r.) toczyła się równolegle do działań wojennych (Rybicka 2019). Pracował naukowo dzięki dostępowi do źródeł, który zapewniało mu m.in. zatrudnienie w *Institut*

¹W latach 1965-1969 obroniło tam doktoraty 8 przedstawicieli środowiska zielonogórskiego, a prace kolejnych były zaawansowane. W trakcie znajdowały się 3 habilitacje. Szczegół pisze też o „dobrym zwyczaju przydzielania studentom rekrutującym się z województwa zielonogórskiego tematów prac magisterskich wiążących się z problematyką lubuską”.

²Materiały z tej sesji zostały opublikowane w numerze 8 „Rocznika Lubuskiego” z 1973 r.

für Deutsche Ostarbeit w Krakowie, z czego po wojnie musiał się szczegółowo tłumaczyć³. Mimo to stał się jednym z ważniejszych przedstawicieli powojennego życia naukowego i politycznego, jako profesor Uniwersytetu Poznańskiego, członek-założyciel Instytutu Zachodniego (IZ), zasiadał we władzach Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Polskiego Towarzystwa Historycznego, także zaangażowany w politykę, jako poseł na Sejm.

Analiza literatury i materiałów źródłowych dowodzi, że nieznanym wątkiem w biografii Kaczmarczyka jest jego negatywny stosunek do nowo powstałego po II wojnie światowej regionu – Ziemi Lubuskiej. Jest to tym bardziej interesujące, że koncepcja wykreowania nowego regionu przypisywana jest mistrzowi Kaczmarczyka Wojciechowskiemu i była przez pierwsze lata usilnie forsowana przez środowisko Instytutu Zachodniego (Dąbrowska 2019), a sam Kaczmarczyk był kierownikiem ekspedycji naukowej IZ na Ziemię Lubuską, której przewodził w 1947 r., a której efektem była praca zbiorowa „Ziemia Lubuska” wydana trzy lata później (Szczaniecki i in. 1950). Artykuł niniejszy nie będzie poświęcony sylwetce badacza, a jedynie jego stosunkowi do nowego regionu Ziemi Lubuskiej oraz kształtującego się w nim środowiska historycznego, który wyłania się z analizy trzech przypadków jego ingerencji w jego organizację.

Próba stworzenia oddziału Instytutu Zachodniego na Ziemi Lubuskiej

W okresie przynależności obszaru powojennej Ziemi Lubuskiej do województwa poznańskiego ośrodkiem stołecznym dla regionu był Gorzów Wielkopolski, w którym swoją siedzibę miały władze administracyjne, m. in. działająca od 27 listopada 1946 r. Ekspozytura Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego w Gorzowie Wielkopolskim (EUWP GW) oraz jej kierownik wicewojewoda poznański Florian Kroenke. Kroenke już wcześniej jako pełnomocnik, a następnie starosta powiatowy starał się organizować życie kulturalne i naukowe w mieście i regionie, np. prowadził rozmowy w celu powołania w Gorzowie Wielkopolskim m. in. filii UP oraz uczelni ekonomicznej czy Akademii Sztuk Pięknych (Nowakowska 2000, s. 145-146). Od niemal samego początku w mieście działała Ekspozytura Polskiego Związku Zachodniego (PZZ), a od 1946 r. w jej strukturach wyodrębniono sekcję badań naukowych. 14 stycznia 1949 r. Alfons Łyskawa z Wydziału Osobowego

³Zatrudnienie w tej stricte antypolskiej placówce podjął za zgodą Wojciechowskiego oraz Stanisława Kutrzeby, reprezentujących Delegaturę Rządu na Kraj oraz Polskiej Akademii Umiejętności. W swoich wyjaśnieniach powoływał się na wykorzystywanie pracy w Instytucie do pracy konspiracyjnej – zabezpieczania polskich zbiorów, udostępniania ich polskim badaczom oraz przekazywania wiadomości między np. Wojciechowskim a Marianem Friedmannem (Olszewski 2005, s. 49-57).

EUWP GW w imieniu wojewody poznańskiego zwrócił się do dyrektora Instytutu Zachodniego z propozycją powołania na Ziemi Lubuskiej oddziału IZ (AIZ 1949a, sygn. 0/13). Łyskawa powoływał się na już prowadzone przez Kroenke w Poznaniu rozmowy (nie sprecyzowano z kim z IZ Kroenke się kontaktował) i już w tym pierwszym piśmie zaproponował przekazanie IZ pałacu w Jarnatowie (pow. sulęciński) wraz z przyległymi budynkami i ogrodem. Pismo, dekretowane na Kaczmarczyka (ówcześnie sekretarza IZ) oraz Stanisławę Zajchowską (geografkę, pracowniczkę IZ), opatrzone jest adnotacją „NIE” i inicjałami „Z.K”, co jasno wskazuje, że decyzję podjął Kaczmarczyk. 20 stycznia 1949 r. Kaczmarczyk w imieniu dyrektora Instytutu udzielił odpowiedzi negatywnej, wskazując na brak możliwości finansowych koniecznych do uruchomienia ośrodka na Ziemi Lubuskiej, ale także wskazał „że w obecnej sytuacji ze względu na centralne położenie Poznania, obsługa naukowa Ziemi Lubuskiej jest wystarczająca. Położenie Jarnatowa nie wróżyłoby powodzenia dla pracy naukowej. [...]” (AIZ 1949b, sygn. 013/01).

Mając na uwadze, że już od 1945 r. IZ posiadał zamek w Osiecznej (pow. leszczyński) wraz z parkiem oraz gospodarstwem rolnym, gdzie funkcjonował Dom Pracy Twórczej, organizowano konferencje, kursy i szkolenia, a także pobyty rekreacyjne pracowników druga część odpowiedzi zdaje się być decydującym elementem odmowy. Tym bardziej, że zabiegi mające na celu powołanie oddziałów IZ w innych miastach trwały nieprzerwanie od 1945 r. – w 1946 r. Powstał oddział IZ w Lesznie (AIZ 1945a, sygn. 063.03), w 1946 w Toruniu (AIZ 1946c, sygn. 063.01) i Krakowie (AIZ 1946b, sygn. 063.03). W kolejnych latach starano się przy współudziale m. in. Kaczmarczyka wielokrotnie, ale bezskutecznie powołać oddział IZ w Szczecinie. Starania podejmowano w 1945 (AIZ 1945b, sygn. 063.03), 1946 (AIZ 1946a, sygn. 063.03) i 1960⁴ (AIZ 1960, sygn. 063.03; AIZ 1961, sygn. 063.03).

Spotkanie naukowców zajmujących się Ziemią Lubuską

Po reformie administracyjnej z 1950 r. i utworzeniu samodzielnego województwa zielonogórskiego z siedzibą w Zielonej Górze, to w tym mieście rozpoczęło się kształtowanie lubuskiego środowiska kulturalnego, a następnie naukowego, w tym historycznego. Województwo zielonogórskie stało się jedynym, w którym nie funkcjonował oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego (PTH), dlatego w 1954 r. z inicjatywą jego powołania wyszedł ówczesny prezes PTH Stanisława Herbst, który wskazywał że nowy oddział

⁴W tym piśmie Gerard Labuda w imieniu IZ zobowiązuje się do partycypowania w części kosztów utrzymywania Stacji IZ, a nawet prowadzenia administracji finansowej i księgowej Stacji w Poznaniu.

naukowo może wspierać środowisko poznańskie oraz wrocławskie (Toczewski 1995, s. 9). Oddział w Zielonej Górze powstał 28 kwietnia 1954 r., a jego pierwszym prezesem został Tadeusz Mencil, dyrektor Wojewódzkiego Archiwum Państwowego, ale duży wpływ na jego funkcjonowanie zachował poznański profesor Michał Szczaniecki, który we wspomnieniach jednego z uczestniczącym w działalności oddziału historyków opisany jest jako *spiritus movens* przedsięwzięcia oraz ten, który *de facto* sterował pracami oddziału z dyskretnego oddalenia, a wiele inicjatywy zapisanych na koncie oddziału było inicjatywami właśnie jego (Korcz 1995, s. 146). Sam Mencil przy okazji otwarcia przyznawał, że

„w początkowej swej działalności PTH w Zielonej Górze będzie musiało jeszcze z konieczności czerpać wiele z wyników pracy innych ośrodków, zwłaszcza poznańskiego, zasłużonego od dawna w badaniach nad problematyką Ziemi Zachodnich. Ośrodek zielonogórski musi okrzepnąć organizacyjnie, przyciągnąć do współpracy wszystkich historyków i w oparciu o istniejące zbiory archiwalne i biblioteczne rozpocząć planowe prace badawcze” (Mencil 1954, s. 7).

W miarę rozwijającego się ruchu kulturalnego, planowano rozwinięcie także środowiska naukowego. 22 marca 1958 r. w Zielonej Górze odbyło się spotkanie naukowców zajmujących się problematyką Ziemi Lubuskiej (woj. zielonogórskiego) z przedstawicielami zielonogórskiego środowiska kulturalnego i naukowego (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 145, k. 1). Inicjatorami tego spotkania była Wojewódzka Rada Narodowa (WRN) oraz Lubuskie Towarzystwo Kultury (LTK), a na spotkaniu Władysław Korcz wygłosił znaczący referat „O potrzebach ożywienia badań naukowych nad Ziemią Lubuską” (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 145). W spotkaniu tym wzięli udział zarówno przedstawiciele KC PZPR jak i naukowcy z Poznania, Wrocławia i Warszawy, w tym Zdzisław Kaczmarczyk, prezes poznańskiego oddziału PTH w którego spuściznie zachował się referat Korcza oraz notatki z tego spotkania. W swoim wystąpieniu Korcz nakreślił najważniejsze według niego problemy m. in. brak uwzględnienia problematyki Ziemi Lubuskiej w badaniach prowadzonych przez Zakład Historii Pomorza (ZHP) oraz Zakład Historii Śląska (ZHS) funkcjonujące w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk (IH PAN), w Komitecie zajmującym się milenium oraz brak placówki naukowej zajmującej się współcześnie pojmowaną Ziemią Lubuską (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 145).

Efektom spotkania był szereg postulatów dotyczących m. in. opracowania planu niezbędnych badań, stworzenia periodyku oraz powołania stacji naukowej PTH (Koniusz 1978, s. 217). Wśród zachowanych notatek Kaczmarczyka z tego spotkania pojawia się szereg wątpliwości związanych z funkcjonowaniem regionu Ziemi Lubuskiej. Nie tylko poprzedzając w notatkach

nazwę Ziemia Lubuska skrótem „tzw.”, ale także poddając w wątpliwość sensowność sformułowania „ośrodek badań naukowych regionu lubuskiego” czy wprost pytając czym właściwie miałyby się ów zajmować – Ziemią Lubuską czy województwem zielonogórskim (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 104, k. 7).

Powołanie Stacji Naukowej PTH

Kolejnym przykładem nie tylko pozytywnego wpływu poznańskiego środowiska naukowego na rozwój środowiska historycznego w Zielonej Górze jest konflikt powstały w związku z powołaniem w Zielonej Górze stacji naukowej PTH. Idea powołania stacji kielkowała wśród zielonogórskich historyków już od 1955 r. (Toczewski 1995, s. 10), jednak to członkowie poznańskiego PTH (Kaczmarczyk, Gerard Labuda oraz Sczaniecki) przedstawili prezesowi PTH Herbstowi propozycję organizacji stacji PTH w Zielonej Górze (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 104, k. 11). Według tej koncepcji stacja zielonogórska miała podlegać bezpośrednio Zarządowi Głównemu, a plany naukowe konsultować z ZHP i ZHS IH PAN. Na organizatora stacji proponowano Jana Wąsickiego, ucznia Kaczmarczyka, którego zatrudnienie w Zielonej Górze było warunkiem *sine qua non*. Równoległe z działaniami środowiska poznańskiego uzgadniające sprawy formalne z Zarządem Głównym PTH, toczyły się działania w środowisku zielonogórskim, planującym otwarcie stacji we współpracy z Towarzystwem Rozwoju Ziem Zachodnich (TRZZ) z pominięciem środowiska poznańskiego (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 104, k. 14-15). Prosząc Herbsta o interwencję w sprawie Zielonej Góry, Kaczmarczyk opisywał, że współpraca z nowym zarządem oddziału PTH w Zielonej Górze jest niemożliwa „z uwagi na brak odpowiednich kwalifikacji moralnych”, jednocześnie uprzedzając, że jeśli sprawy związane ze stacją PTH w Zielonej Górze „nie potoczą się normalnie” nie będzie on mógł brać odpowiedzialności za powstającą tam stację (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 104, k. 15). W tej samej korespondencji Kaczmarczyk wskazywał, że lokalne środowisko traktuje utworzenie stacji wyłącznie jako „okazję do obsadzenia etatu” przez jednego z zielonogórskich historyków, a nie dostrzega wartości jaką może przynieść „wzmocnienie” miasta przez „import z zewnątrz” (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 104, k. 15).

Otwarcie Stacji w Zielonej Górze miało miejsce 10 maja 1958 r. Zostało ono zbojkotowane przez Kaczmarczyka oraz Zarząd Główny PTH, który poprzedził je krótkim, acz dosadnym telegramem Herbsta do Korcza: „Termin otwarcia niezgodniony z Zarządem. Traktować jutrzejsze zebranie jako przygotowawcze. Otwarcie stacji po ustaleniu kierownictwa naukowego” (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 104). Mimo że Kaczmarczyk

7 maja otrzymał zaproszenie na otwarcie, a nawet prośbę o zabranie głosu jako organizator stacji, nie uznał otwarcia wyznaczonego na 10 maja za wiążące (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 104). Spotkanie organizacyjne zielonogórskiej stacji PTH odbyło się w Poznaniu, a udział wzięli w nim: Kaczmarczyk, Labuda, Szczaniecki oraz Wąsicki, którzy uzgodnili plany naukowe oraz budżet na rok 1958 r. Kierownikiem stacji został Jan Wąsicki, który dopiero po uzgodnieniu planów w Poznaniu udał się do Zielonej Góry, gdzie w kolejnych latach znacząco wpłynął na rozwój zielonogórskiego środowiska historycznego. Pierwszym etatowym pracownikiem stacji, mimo początkowych animozji został Władysław Korcz, będący jednocześnie prezesem miejscowego oddziału PTH. Zarząd Główny PTH powziął uchwałę o powołaniu stacji naukowej PTH w Zielonej Górze dopiero 12 czerwca 1958 r., o czym Herbst poinformował zarząd zielonogórski 25 czerwca (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 104, k. 22). Jednocześnie Herbst w korespondencji z Kaczmarczykiem nie ukrywał, że powołanie Stacji w zaistniałej sytuacji traktuje jako „eksperyment” i polecił znalezienie prac zleconych, z których ewentualnie będzie można się w miarę szybko wycofać (APAN Pzn, sygn. P. III-68, poz. inw. 104, k. 20). Nie ulega wątpliwości, że opinię swoją o funkcjonowaniu środowiska historycznego w Zielonej Górze Herbst opierał na relacjach Kaczmarczyka, który *nota bene* w ramach uznania swoich zasług w 1961 r. otrzymał Lubuską Nagrodę Kulturalną.

Podsumowanie i wnioski

Przedstawiony przypadek Zdzisława Kaczmarczyka może wydawać się przykładem odosobnionym, jednak już w trakcie badań prowadzonych w 1963 r. wyniki wskazywały na niechęć przedstawicieli środowiska poznańskiego do usamodzielnienia się środowiska lubuskiego. Z inicjatywy Kazimierza Żygulskiego z Pracowni Badań nad Kulturą Masową PAN w Łodzi przeprowadzono badania dotyczące szkolnictwa wyższego w Zielonej Górze⁵, jednym z otrzymanych wyników, był negatywny stosunek wykładowców z Poznania i Wrocławia pracujący w punktach konsultacyjnych, którzy sceptycznie odnosili się do planów powołania w Zielonej Górze uczelni wyższej, co może się wiązać z obawą utraty korzyści wynikających z tej współpracy (Żygulski 1969, s. 166). Innym przykładem wymagającym pogłębionych badań nad negatywnym wpływem środowiska poznańskiego na środowisko zielonogórskie może być stosunek poznańskich naukowców do idei powołania w Zielonej Górze Lubuskiego Instytutu Naukowego (LIN) (zob. Koniusz 1978, s. 220). Wśród w większości pozytywnych ocen (Szczanieckiego, Zajchowskiej), plany

⁵W ramach tych badań powstał Międzyuczelniany Zakład Badań nad Szkolnictwem Wyższym, który przeprowadził badania terenowe w województwie zielonogórskim.

rozwoju zielonogórskiego środowiska naukowego ostudził m. in. Władysław Markiewicz, który po zapoznaniu się z planami powołania LIN w 1960 r., wskazywał na zbyt mały potencjał ludzki (Muszyński 1973, s. 254).

Jednocześnie wsparcie środowiska poznańskiego, w tym samego Kaczmarczyka widoczne jest w inicjatywach podejmowanych w innych regionach. Powyżej wskazywałam na zabiegi o utworzenie oddziału lub Stacji IZ w Szczecinie, a w styczniu 1957 r. podczas spotkania oddziałów PTH, które Poznań otaczał swoją „opieką naukową”, Kaczmarczyk wspierał powstanie m.in. serii „Biblioteka Słupska” oraz periodyku „Zapiski Koszalińskie”, a także wspólnie ze Szczanieckim stał się tych wydawnictw „opiekunem” (*Sprawozdanie oddziałów...* 1965, s. 293).

Sami przedstawiciele środowiska poznańskiego po latach wskazywali, że „opieka naukowa” nad rozwijającymi się regionami Ziemi Zachodnich mogła wpłynąć na ten rozwój hamująco. Pogląd ten prezentował już w połowie lat 60. Michał Szczaniecki, który wskazywał, że jednym z czynników, które nie dopuściły do szybszego ukształtowania się regionalnych środowisk naukowych na ziemiach zachodnich był „przerost organizacyjny Instytutu Zachodniego” w pierwszych latach jego funkcjonowania (Szczaniecki 1966, s. 35-36). Dwadzieścia lat później Gerard Labuda zwracał uwagę, że analizując wpływ Wielkopolski na Ziemię Zachodnią należy spojrzeć na tę współpracę dwustronnie (Labuda 1980, s. 281).

Negatywny charakter wpływu poznańskiego nie był do tej pory uwzględniany w pracach poświęconych kształtowaniu się zielonogórskiego, czy szerzej lubuskiego środowiska naukowego. Jednym z postulatów badawczych dla planowanych zintegrowanych badań nad Ziemią Lubuską oraz innych podejmujących zagadnienie kształtowania się lubuskich instytucji, środowisk i ruchów jest uwzględnienie tego aspektu. Cennym źródłem do takich badań stać się mogą zbiory korespondencji i spuścizny badaczy zaangażowanych we współpracę, a niekoniecznie wywodzących się ze środowiska zielonogórskiego. Największy ich zbiór w przypadku badaczy przeszłości przechowuje Archiwum Polskiej Akademii Nauk. Jednocześnie postulatem pozostaje opracowanie historii najważniejszych lubuskich i zielonogórskich instytucji i organizacji, które znacząco wpłynęły na kształtowanie się regionalnej tożsamości. Na opracowanie swojej historii i szalenie interesujących początków działalności wciąż czeka np. Lubuskie Towarzystwo Naukowe, obchodzące niebawem swoje 60-lecie. Najważniejszym postulatem pozostaje jednak sięgnięcie do źródeł osobistych, nie tylko zielonogórskich i spojrzenie na proces kształtowania się lubuskiego środowiska naukowego kompleksowo, osadzając jego powstanie w kontekście epoki. Równie cenne wydaje się podjęcie badań komparatystycznych, które kształtowanie się środowiska lu-

buskiego analizowałyby w porównaniu do podobnych mu np. olsztyńskiego czy koszalińskiego.

Literatura | References

ARCHIWUM INSTYTUTU ZACHODNIEGO (AIZ) (1945a), sygn. 063.03, Teczka: Oddziały i stacje naukowe IZ w Krakowie, Lesznie, Opolu, Szczecinie i Warszawie 1945-1987, Pismo do Starostwa Powiatowego w Lesznie z 6 sierpnia 1945 r.

ARCHIWUM INSTYTUTU ZACHODNIEGO (AIZ) (1945b), sygn. 063.03, Teczka: Oddziały i stacje naukowe IZ w Krakowie, Lesznie, Opolu, Szczecinie i Warszawie 1945-1987, Zgłoszenie oddziału IZ w Szczecinie, pismo z 7 listopada 1945 r. do Zarządu Miejskiego w Szczecinie od Włodzimierza Głowackiego.

ARCHIWUM INSTYTUTU ZACHODNIEGO (AIZ) (1946a), sygn. 063.03, Teczka: Oddziały i stacje naukowe IZ w Krakowie, Lesznie, Opolu, Szczecinie i Warszawie 1945-1987, Zaświadczenie [z 26.II.1946 r. od Zarządu Miejskiego w Szczecinie].

ARCHIWUM INSTYTUTU ZACHODNIEGO (AIZ) (1946b), sygn. 063.03, Teczka: Oddziały i stacje naukowe IZ w Krakowie, Lesznie, Opolu, Szczecinie i Warszawie 1945-1987, Pismo Mitkowskiego do Dyrekcji Instytutu Zachodniego w sprawie rozpoczęcia prac oddziału Instytutu Zachodniego w Krakowie.

ARCHIWUM INSTYTUTU ZACHODNIEGO (AIZ) (1946c), sygn. AIZ 063.01. Teczka: Oddział IZ w Toruniu 1946-1947, Pismo do Ministerstwa Oświaty, Departamentu Szkół Wyższych w Warszawie z 21 marca 1946 r.

ARCHIWUM INSTYTUTU ZACHODNIEGO (AIZ) (1949a), sygn. AIZ 013/1, Teczka: Informacje ogólne dotyczące działalności Instytutu, Pismo Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego Ekspozytury w Gorzowie Wielkopolskim z 14 stycznia 1949 r.

ARCHIWUM INSTYTUTU ZACHODNIEGO (AIZ) (1949b), sygn. AIZ 013/1, Teczka: Informacje ogólne dotyczące działalności Instytutu, Odpowiedź w sprawie utworzenia ośrodka IZ na ZŁ z 20 stycznia 1949 r.

ARCHIWUM INSTYTUTU ZACHODNIEGO (AIZ) (1960), sygn. 063.03, Teczka: Oddziały i stacje naukowe IZ w Krakowie, Lesznie, Opolu, Szczecinie i Warszawie 1945-1987, Pismo do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie z 12 listopada 1960 r. w sprawie powołania w Szczecinie Stacji Naukowej Instytutu Zachodniego.

- ARCHIWUM INSTYTUTU ZACHODNIEGO (AIZ) (1961), sygn. 063.03, Teczka: Oddziały i stacje naukowe IZ w Krakowie, Lesznie, Opolu, Szczecinie i Warszawie 1945-1987, Protokół z zebrania organizacyjnego dotyczącego wstępnych prac przygotowawczych do utworzenia Stacji Instytutu Zachodniego w Szczecinie odbytego w dniu 16 III 1961.
- ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK w Warszawie oddział w Poznaniu (APAN Pzn), sygn. P. III-68, Spuścizna Zdzisława Kaczmarczyka, 104. Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Zielonej Górze.
- ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK w Warszawie oddział w Poznaniu (APAN Pzn), sygn. P. III-68, Spuścizna Zdzisława Kaczmarczyka, 145. Spotkanie naukowców zajmujących się problematyką Ziemi Lubuskiej (woj. zielonogórskiego) z przedstawicielami zielonogórskiego środowiska kulturalnego i naukowego zorganizowane przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej oraz Lubuskie Towarzystwo Kultury w Zielonej Górze, Zielona Góra 22 III 1958.
- DĄBROWSKA M. (2019), Rola Instytutu Zachodniego w konstruowaniu Ziemi Lubuskiej jako nowego regionu 1945-1948, „Przegląd Zachodni”, nr 3, s. 19-36.
- DOLAŃSKI D. (RED.) (2005), 50 lat Polskiego Towarzystwa Historycznego w Zielonej Górze, red. D. Dolański, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- DZIEŻYC L. (2014), Muzealnictwo na Ziemi Lubuskiej w latach 1945-2000, Muzeum Ziemi Lubuskiej, Zielona Góra.
- KONIUSZ J. (1978), O początkach regionalnej działalności kulturalnej i naukowej na Środkowym Nadodrzu, „Rocznik Lubuski”, nr 10, s. 209-222.
- KORCZ W. (1995), Wspomnienie o Profesorze Michale Szczanieckim, „Studia Zielonogórskie”, nr 1, s. 141-152.
- KORNILUK I. (2015), Lubuskie Towarzystwo Kultury 1957-1992, Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, Zielona Góra.
- KOWALSKA M. (2015), Od Muzeum Ziemi Lubuskiej do Muzeum Lubuskiego im. Jana Dekerta. Szkic 70 lat działalności, Od Muzeum Ziemi Lubuskiej do Muzeum Lubuskiego im. Jana Dekerta. 70 lat działalności Muzeum w Gorzowie Wielkopolskim (1945-2015), red. M. Kowalska, W. Popek, Nadwarciańskie Towarzystwo Upowszechniania Dziedzictwa Kulturowego, Gorzów Wielkopolski.
- KUCZER J. (2005), Polskie Towarzystwo Historyczne oddział w Zielonej Górze (1954-2004), 50 lat Polskiego Towarzystwa Historycznego w Zielonej Górze, red. D. Dolański, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.

- KWILECKI A. (1986), Związki kulturalne Wielkopolski z Ziemią Zachodnią, „Przegląd Zachodni”, nr 5-6.
- LABUDA G. (1980), Udział Wielkopolski w zagospodarowaniu Ziemi Zachodnich, Polska myśl zachodnia w Poznaniu i Wielkopolsce. Jej rozwój i realizacja w wiekach XIX i XX, red. A. Kwilecki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 281.
- MENCEL T. (1954), Zadania Polskiego Towarzystwa Historycznego, „Gazeta Zielonogórska”, 109.
- MUSZYŃSKI J. (1973), Wpływ Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu na organizację i rozwój zielonogórskiego środowiska naukowego, „Rocznik Lubuski” nr 8, s. 253-259.
- MUSZYŃSKI J. (1996), Profesor dr Jan Wąsicki (1921-1995), „Studia Zielonogórskie”, t. II, s. 207-216.
- MUSZYŃSKI J. (2005), Te wspomnienia to historia, [w:] 50 lat Polskiego Towarzystwa Historycznego w Zielonej Górze, red. D. Dolański, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- NOWAKOWSKA Z. (2000), Florian Jan Kroenke, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny”, nr 2/7, s. 143-152.
- OLSZEWSKI H. (2005), Zdzisław Kaczmarczyk (1911-1980), Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, s. 168.
- RATUŚ B. (1973), Tematyka lubuska w pracach magisterskich i doktorskich wykonanych w UAM w Poznaniu w latach 1945-1968, „Rocznik Lubuski”, nr 8, s. 261-267.
- RYBICKA M. (2019), Prof. Kaczmarczyk. Pośród ideologicznych meandrów, <https://uniwersyteckie.pl/sto-lat-uam/prof-kaczmarczyk-posrod-ideologicznych-meandrow>, [data dostępu: 28.03.2023].
- SZCZANIECKI M. (1966) Instytuty Ziemi Zachodniej i ich miejsce w organizacji nauki polskiej, „Nauka Polska”, nr 5, s. 35-36.
- SZCZANIECKI M., ZAJCHOWSKA S. I IN. (1950), Ziemia Lubuska: praca zbiorowa, seria: Ziemia Staropolska t. 3, Instytut Zachodni, Poznań.
- SPRAWOZDANIE oddziałów Polskiego Towarzystwa Historycznego w Słupsku, Koszalinie, Szczecinku, Złotowie i Świdwinie (1953-1963) (1965), „Rocznik Koszaliński” nr 1, s. 292-296.
- SZCZEGÓŁA H. (1968), Środowisko naukowe Ziemi Lubuskiej w okresie XX-lecia PRL, „Rocznik Lubuski”, nr 5, s. 88-98.

-
- SZCZEGÓŁA H. (1973), Problematyka lubuska w działalności naukowej historyków UAM w Poznaniu, „Rocznik Lubuski” nr 8, s. 245-252.
- TOCZEWSKI A. (1995), Czterdzieści lat działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego w Zielonej Górze (1954-1994), „Studia Zielonogórskie”, 1, s. 7-18.
- ŻYGULSKI K. (1969), Lubuska droga do uniwersytetu, „Rocznik Lubuski”, nr 6, s. 133-168.